

УДК 94(470)“12”

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-2-2>

Тетяна НІКОЛАЮК,
orcid.org/0000-0001-5133-4033
кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри культури та соціально-гуманітарних дисциплін
Національної Академії образотворчого мистецтва та архітектури
(Київ, Україна), nikolaiukt@gmail.com

ОЛЕКСАНДР НЕВСЬКИЙ – ВАСАЛ І ВІРНИЙ СОЮЗНИК МОНГОЛЬСЬКИХ ХАНІВ

У попередніх статтях авторки (Ніколаюк, 2020: 113–133, Ніколаюк, 2021: 217–222) були спростовані міфи про життя і діяльність Олександра Невського, а саме – про реальне історичне значення битв на Неві та Чудському озері, а також про його боротьбу за великокняжий Володимирський престол.

У цій статті буде детально досліджено, як Олександр Невський керував підвладною йому територією після того, як у 1252 році за допомогою татар він став князем Володимирсько-Суздальської землі. З цією метою були вивчені наявні у давніх літописах відомості про часи князювання Олександра Невського, а також праці відомих істориків про нього. Проаналізована політична діяльність князя Олександра Ярославовича та його роль у створенні монгольської системи експлуатації в Суздальському князівстві і Новгородській республіці. Детально розглянуті союз Олександра Невського з Ордою, його роль у забезпеченні татар подушною податтю та участь у придушенні народних повстань проти татарського поневолення. Проаналізовані думки царських і радянських істориків щодо рішення Олександра Невського про укладання союзу з Ордою, а не з католицьким Заходом. На основі літописних свідчень показано, що мешканці багатьох міст Володимиро-Суздальської землі чинили тривалий спротив заходам Олександра, який відкрито співпрацював із татарською адміністрацією, збираючи на її користь данину і беручи участь у податковому перепису населення. Згідно із свідченнями «Новгородського літопису», «благовірний і братолюбний» князь Олександр жорстоко (кому відрізавши носа, кому вийнявши очі) розправився із підлеглими новгородцями, які повстали проти татарського поневолення. Літопис засвідчує, що у розправі над новгородцями брали участь не тільки татари, але й воїни Олександра Ярославовича, що документально підтверджує його провину у придушенні антитатарського повстання у Новгороді та розв'язанні ним братовбивчої війни проти власного народу. Спираючись на літописні свідчення, доведено, що Олександр Невський у своїй політичній діяльності був лише вірним васалом і прислужником Золотої Орди і сприяв економічному поневоленню татарами мешканців Залісся і Новгородської республіки.

Ключові слова: російські міфологеми, Олександр Невський як васал Золотої Орди, податкова система, придушення антимонгольських повстань у Суздальському князівстві і Новгородській республіці.

Tetiana NIKOLAIUK,
orcid.org/0000-0001-5133-4033
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor;
Head of the Department of Culture and Social and Humanitarian Disciplines
National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine), nikolaiukt@gmail.com

ALEXANDER NEVSKY – VASSAL AND FAITHFUL ALLY OF THE MONGOLIAN KHANS

The author's previous articles (Nikolayuk, 2020: 113–133, Nikolayuk, 2021: 217–222) contained myths about the life and work of Alexander Nevsky, and about the real historical significance of the battles on the Neva and Chudsky by the lake, and also about his struggle for the Grand Duke of Volodymyr's throne.

This article will examine in detail how Alexander Nevsky conquered the territory under his control after that, in 1252, with the help of the Tatars, he became the prince of the Volodymyr-Suzdal land. With this method, the information about the hours of Prince Alexander Nevsky, as well as many known historians about him, were studied in ancient chronicles. The political activity of Prince Oleksandr Yaroslavovich and his role in the established Mongol system of exploitation in the Suzdal Principality and the Novgorod Republic are analyzed. The alliance of Alexander Nevsky with the Horde is examined in detail, its role among the secured Tatars with a capitulation tax and the fate of the strangled people's uprising against the Tatar captivity. The thoughts of the Tsarist and Radian historians were analyzed prior to the decision of Alexander Nevsky about establishing an alliance with the Horde, and not with the Catholic Sunset. Based on chronicles, it is shown that the inhabitants of the rich towns of Volodymyr-Suzdal land repaired travails against the advances of

Alexander, which was openly inspired by the Tatar administration, gathering on their i give money to the tribute and take part in the tax census of the population. According to the testimony of the "Novgorod Chronicle", the "gracious and brotherly" Prince Alexander cruelly (some had their noses cut, some had their eyes glazed) dealt with the fellow Novgorodians, who rebelled against the Tatar rebellion. The chronicle shows that it was not only the Tatars who took part in the massacre of the Novgorodians, but also the warriors of Oleksandr Yaroslavich, which documents his guilt in the suppressed anti-Tatar uprising near Novgorod and the fraternal battle unleashed by him not against the powerful people. Based on chronicles, it is proven that Alexander Nevsky, in his political activity, was a loyal vassal and servant of the Golden Horde and accepted the economical captivity of the Tatars of the meshkans of Zaliss and Novgorod which republics.

Key words: Russian mythologies, Alexander Nevsky as a vassal of the Golden Horde, tax system in the Golden Horde, suppression of anti-Mongol uprisings in the Suzdal principality, Novgorod and Pskov republics.

Постановка проблеми. Міфологізація вчинків політичних діячів минулого є одним із методів патріотичного виховання молоді у сучасній путінській Росії. Одним із таких ідеалізованих «героїв» є Олександр Невський, 800-річчя з дня народження якого у травні 2021 року урочисто відзначили у Російській Федерації.

Міфологізація постаті Олександра Невського розпочалась у Московському князівстві, правляча еліта якого постійно вела війни із західними державами для захоплення нових земель. У 1547 році Російська православна церква проголосила О. Невського «святим благовірним князем, захисником та рятівником Вітчизни».

За однією із версій, прізвище «Невський» Олександр Ярославич отримав завдяки нібито «переможній битві із шведами на річці Нева» 15 липня 1240 р., яка відповідно до свідчень західних хронік виявилася розбійницьким нападом Олександра Ярославича на табір шведських купців (Ніколаюк, 2021: 217–222). Тому не дивно, що саме постать цього представника володимирських Рюриковичів у радянській а також путінській історіографії була визначена головною у боротьбі проти так званого ворожого католицького Заходу.

Міфологеми про «благовірного святого князя Олександра Ярославича» використовується також для посилення військового та патріотичного виховання російського населення, що стало в нагоді путінському режиму під час ідеологічної підготовки широкомасштабного вторгнення в Україну. 24 лютого 2022 року очільник російської держави-агресора В. Путін розпочав військові дії проти України, які тривають вже третій рік. При цьому війна відбувається також й на ідеологічному фронті. Тому для свідомого історика вкрай актуальним стає розвінчання історичних міфологем про таких «героїчних персонажів», яким у сусідній державі вважають постать Олександра Невського. Саме це і є предметом дослідження у даній роботі.

Аналіз досліджень. Для з'ясування адміністративної і військової діяльності Олександра

Невського перш за все авторкою використувались літописні свідчення XIII ст. про події у заліських й новгородських землях. З текстами цих літописів можна ознайомитися на сайті електронної бібліотеки Інституту історії України НАН України. Записи про його діяльність містяться у «Новгородской первой летописи старшего и младшего изводов» (ПСРЛ, 1950: 82–83), «Лаврентьевской и Троицкой летописи» (ПСРЛ, 1846: 204), «Летописной сборнике, именуемом Патриаршею или Никоновскою летописью» (ПСРЛ, 1862: 143). Також авторка використала свідчення про монгольську імперію середньовічного дипломата Джованні дель Плано Карпіні, надані в його книзі «Історія Монгалов» (П. Карпіні, Г. Рубрук. 1957: 125).

За місцем свого походження літописи XIII ст. поділяються на 5 груп: 1) новгородські, які увійшли до складу «Новгородской 1-й летописи старшого извода»; 2) псковські, які увійшли до складу «Псковских 1-й, 2-й і 3-й летописей»; 3) ростовські, які увійшли до складу «Суздальской летописи»; 4) суздальські, які увійшли до складу «Лаврентьевской летописи»; 5) володимирські ранні, які містяться у «*Повести о житии Александра Невского первой редакции*».

Стосовно твору «Повесть о житии и о храбрости благоверного и великого князя Александра» (Охотникова, 1981: 426–439), який був створений після смерті Олександра Невського, то більшість дослідників вважають його насамперед літературним твором у жанрі княжого життєпису, а не історичним джерелом (Тихомиров, 1940: 99).

Для оцінки політичної діяльності Олександра Ярославича авторка застосувала метод порівняльного аналізу літописних свідчень із висновками російських та іноземних істориків.

Зазначимо, що офіційні російські історики виправдовують союз Олександра Ярославича із Ордою, який на їх думку, нібито сприяв збереженню православної віри і захисту народу від остаточного поневолення татарами. Так, царські історики М. Карамзін (Карамзин, 1992: 40–55)

і С. Соловйов (Соловьев, 1895: 41–44), а також радянський дослідник Л. Гумільов (Гумильов, 2015: 68–76) стверджували, що створення Олександром Невським Ординсько-Суздальського симбіозу стало вершиною його дипломатичної діяльності.

Сучасні російські історики висловлюють аналогічні твердження. Так, професор МДУ Д. Володихін з нагоди святкування 800-річчя Олександра Ярославича у 2021 році видав монографію «Александр Невский: воин, государь, святой», в анотації до якої зазначив: «Святой благоверный великий князь Александр Ярославич, прозванный Невским, – пример для православного христианина на многие поколения вперед. Он же – величайший образец для православного правителя и полководца» (Володихин, 2021: 232).

Однак деякі історики негативно оцінюють політичну діяльність Олександра Невського стверджуючи, що він використовував союз з Ордою перш за все для захоплення і утримання політичної влади, а не для боротьби з католицьким Заходом. Про це писав царській історик В. Татищев, який критично оцінював діяльність Олександра Невського (Татищев, 2005: 11–14). Британський історик Дж. Феннел (Феннел, 1989: 107) також зазначав, що саме з вокняжіння Олександра Невського з 1252 року у Володимирі-на Клязьмі остаточно утвердилося татарське ярмо в Заліських володіннях Рюриковичів.

Мета статті – опираючись на свідчення із літописів XIII ст. та інформацію західноєвропейського дипломата Джованні дель П'яно Карпіні з книги «Історія Монгалов», спростувати міфологізований героїко-православний образ Олександра Невського і висвітлити його активну співпрацю із татарською адміністрацією.

Виклад основного матеріалу. У 1252 році Олександр Невський за допомогою військ хана Золотої Орди Сартака став великим Володимирським князем. Внаслідок цього перед Олександром Невським відкривались два альтернативні шляхи політичного майбутнього – укладання договору із татарами або пошук союзу із католицьким Заходом проти Орди. Олександр Ярославич обрав перший шлях, який надовго закріпив васальну залежність Володимирсько-Суздальського князівства від татарської адміністрації.

Найбільший супротив проти союзу з Ордою влаштували у 1255 році новгородці. Мешканці Новгороду виступали з обуренням проти політики татарської Орди, яка проводила переписи населення для виявлення кількості осіб, з яких потрібно брати податки. У Новгороді проживало

дуже багато купців, які торгували із німцями, литовцями, шведами, тому їм стала на заваді примусова політика Олександра Ярославича провести перепис місцевого населення.

Спочатку мешканці Новгороду на чолі з посадником Онанією повстали проти ставленика Олександра – його старшого сина Василя, оскільки вважали, що з татарами потрібно боротися, а не коритися їм. Тому вони вигнали з міста Василя Олександровича, і запросили до себе князювати брата Олександра Невського – Ярослава Ярославича.

Олександр злякався, що Ярослав укладе союз із німцями проти Суздальського князівства і татарської Орди, тому зібрав військо і пішов на Новгород. «Новгородський літопис» так описує ці події (ПСРЛ, 1950: 80, 81): «В лѣто 6763. Выведоша новгородьци изъ Пльскова Ярослава Ярославича и посадиша его на столѣ, а Василья выгнаваша вонъ. И то слышавъ Олександръ, отецъ Васильевъ, поиде ратью к Новугороду. Идущю Олександрю съ многымн полкы и с новоторжьци, срѣте и Ратншка с перевѣгомь: «поступаи, княже, брат твои Ярославъ побѣгль»... И стоя всѣ полкъ по 3 дни за свою правду; и въ 4-и день присла князь, река тако: «аже Онанья лишится посадничества, язъ вамъ гнѣва отдамъ».. И лишися посадничества Онанья, и взяша миръ на всеи воли иовгородскои. И поиде квязь в город, и срѣте и архиепископъ Далмать со всѣмъ иерѣискымъ чиномъ, съ кресты... И сѣде князь Олександръ на своемъ столѣ».

Отже, автор літопису повідомляє, що Олександр Ярославич із військом підійшов до мурів Новгороду і негайно оголосив вимогу про видачу організатора повстання – посадника Онанії. Лише втручання новгородського архієпископа Далмата сприяло укладанню мирного компромісу: Олександр погодився на заміщення Онанії прихильником проординської політики князя – Михалком Степановичем, і примусив новгородців повернути на княжий стіл свого сина Василя.

Олександр вирішив, що події 1255 року в Новгороді закінчилися його остаточною перемогою і вважав, що надалі не повинні виникати будь-які ускладнення.

Однак незабаром сталися ще більш серйозні опозиційні виступи населення підконтрольного Золотій Орді Володимиро-Суздальського князівства й Новгородської республіки проти ординської політики князя Олександра Невського. Причиною стало те, що у 1257 році монгольський хан Мунке знову вирішив переписати всіх жителів Суздальщини та Новгородщини. Йому необхідно було

знати, яка кількість податного населення мешкає на території улуса Джучі, а також яку кількість воїнів можна буде набрати у татарську армію для запланованої війни із китайською імперією Південна Сун.

Якщо звернутися до свідчень Платона Карпіні, який був у татарській імперії і 1246 року описав в «Історії монголів» методи проведення і наслідки татарських переписів, то можна уявити, в яку кабалу планували загнати татари населення Суздальщини і Новгородщини (Карпіні, Рубрук, 1957: гл. 7, § 1): «Надо знать, что они не заключают мира ни с какими людьми, если те им не подчинятся, потому что, как сказано выше, они имеют приказ от Чингис-кана, чтобы, если можно, подчинить себе все народы. И вот чего Татары требуют от них: чтобы они шли с ними в войске против всякого человека, когда им угодно, и чтобы они давали им десятую часть от всего, как от людей, так и от имущества. Именно они отсчитывают десять отроков и берут одного и точно так же поступают и с девушками; они отвозят их в свою страну и держат в качестве рабов.... Например, татарский наместник у всякого человека, имевшего трех сыновей, брал одного; вместе с тем он вводил всех мужчин, не имевших жен, и точно так же поступал с женщинами, не имевшими законных мужей, а равным образом выселял он и бедных, которые снискивали себе пропитание нищенством. Остальных же, согласно своему обычаю, пересчитал, приказывая, чтобы каждый, как малый, так и большой, даже однодневный младенец, или бедный, или богатый, платил такую дань, именно, чтобы он давал одну шкуру белого медведя, одного черного бобра, одного черного соболя..., и одну черную лисью шкуру. И всякий, кто не даст этого, должен быть отведен к Татарам и обращен в их раба».

Спершу перепис населення почався у Суздальській землі у 1257 році. Одночасно татарські адміністратори прибули у Новгород з наміром переписати населення і накласти податок на городян. Ця новина викликала в місті хвилювання. Нагадаємо, що Новгород на той час не був захоплений монголами, а син Олександра Невського Василь, який князував у Новгороді, виступив проти проведення перепису. Оскільки Суздальські і Новгородські землі були зоною політичної відповідальності князя Олександра Невського, то саме він здійснив військове прикриття діяльності татарських переписувачів.

Відповідно до свідчень літописців, князь Василь втік до Пскова, як тільки татарські переписувачі, яких супроводжував військовий загін на

чолі з батьком Олександром, прибули до Новгороду.

Коли Олександр прийшов із татарами, аби змусити новгородців згодитися на перепис, новгородці відмовилися це робити. Для уникання податкового перепису новгородці дали хабаря татарським переписувачам і переконали їх виїхати з міста. Оскільки князь Олександр прийшов з невеликою військовою силою, він змушений був погодитися з цим. Він залишився у місті, і після відбуття татарських переписувачів вирішив покарати тих, хто виступив проти нього і татар, а саме, свого сина Василя і його прихильників. Василь був узятий під варту у Пскові і з ганьбою відправлений назад у Суздальську землю.

Автор «Новгородського Літопису» таким чином інформує про ці події (ПСРЛ, 1950: 82): «В лѣто 6765. Приде вѣсть изъ Руси зла, яко хотять Татарове тамгы к десятины на Новѣгородѣ; к смятошася люди чересь все лѣто... Тои же зимы приѣхаша послы татарьскыи съ Опександромъ, а Василии побѣже въ Пльсковъ; и почаша просити послы десятины тамгы, и не яшася новгородьци по то, даша дары цесареви, и отпустиша я с миромъ; а князь Олександръ выгна сына своего нзъ Пльскова и посла в Низъ, а Александра и дружину его казни: овому носу . урѣзаша, а иному очи выимаша, кто Василья на зло повель».

Ось так «благовірний і братолюбний» князь Олександр жорстоко (кому відрізвавши носа, кому виїнявши очі) розправився із власним сином і новгородцями, які повстали проти татарського закабалення. Цей опис злочинів Олександра, який розміщений у «Новгородському літопису», спростовує міфологему російських істориків і церковників про «святість і благовірність» князя Олександра Невського. Таким чином розправитися із підлеглими людьми спромігся лише здичавілий васал Золотої Орди, який виконував накази татарського хана.

Натомість, російські історики намагаються пояснити фізичну розправу Олександра Ярославича над старшим сином і новгородцями, стверджуючи про те, що «благовірний князь Олександр Ярославич» діяв під тиском татар проти своєї волі. Насправді, князь О. Невський виконував волю хана Золотої Орди, підкорившись йому як вірний васал.

Отже, повстання у Новгороді 1257 року завдало татарським баскакам здійснити перепис населення. Внаслідок цих подій, ханська адміністрація дійшла висновку, що Олександр Невський не контролює ситуацію у підвладних йому територіях. І вже у наступному 1258 році Олександр

разом із своїми братами Андрієм, Ярославом та Борисом Ростовським був викликаний в Орду. Відомості про результати цієї поїздки у літописах відсутні, окрім згадки про те, що князі Рюрикovichі та всі воеводи були відпущені назад у свої вотчини. Скоріш за все, в Орді їх зустріли неприємно і погрожували відібрати ярлики на князювання, якщо вони не проведуть перепис у своїх землях.

Олександр зрозумів, що йому все ж таки доведеться здійснити перепис у Новгороді. Тому наприкінці 1259-го або на початку 1260 року до Новгороду від Олександра Ярославича прибув посол. Він пригрозив новгородцям, що вони будуть завойовані і знищені, якщо і далі будуть чинити опір проведенню перепису. Новгородці вирішили погодитися на перепис, і татарські адміністратори у супроводі Олександра Невського, його братів Андрія й Бориса Ростовського рушили до Новгороду разом зі своїми дружинами й татарським загоном. Баскаки, увійшовши до міста, почали переписувати мешканців міста, але робили це так брутально, що новгородці знову розпочали заколот. «Новгородський літопис» повідомляє (ПСРЛ, 1950: 82): «Тои же зимы приѣхаша оканьнии Татарове сыроядци Беркаи и Касачикъ с женами своими, и инѣхъ много; и бысть мятежь великъ в Новѣгородѣ, и по волости много зла учиниша, беруче туску оканьнымъ Татаромъ». А далі літописець інформує, що «Татари злякались і звернулися до Олександра за допомогою: «И нача оканьнии боятися смерти, рече Олександрю: «даи намъ сторожи, ать не избыють нас».

Після цього Олександр Невський разом зі своєю дружиною і татарами увійшов до міста і покарав тих, хто чинив супротив татарським адміністраторам (ПСРЛ, 1950: 82): «И повелѣ князь стеречи их сыну посадничю и всѣмъ дѣтемъ боярьскимъ по ночемъ. И рѣша Татарове: «даите намъ число, или бѣжимъ проче»; и чернь не хотѣша дати числа, но рѣша: «умремъ честно за святую Софью и за дома ангельския».

Таким чином, антитатарське повстання новгородців було придушене Олександром Невським, і, як інформує автор «Новгородського літопису» (ПСРЛ, 1950: 82–83): «И почаша ѣздити оканьнии по улицамъ, пишюче дома христьянския: зане навелъ богъ за грѣхы наша ис пустыня звѣри дивия ясти силныхъ плъти и пити кровь боярьскую;... а князь Олександръ поѣха послѣ, посадивъ сына своего Дмитрия на столѣ».

Відзначимо, що у розправі над новгородцями брали участь не тільки татари, але й воїни Олександра. Після придушення повстання новгородців татари їх переписали обклали даниною. Це стало початком регулярного татарського оподаткування мешканців Новгороду. Золотординська еліта мабуть була задоволена службою свого вірного васала Олександра Невського, завдяки якому Новгород підкорився «оканьнымъ Татаромъ». Очевидно, літописець під «оканьними татарами» мав на увазі не лише татар, але й Олександра Невського з його дружиною. Після цих подій Олександр посадив на князювання в Новгороді свого сина Дмитра і повернувся до Володимира-на-Клязьмі.

Зазначимо, що це було не останнє повстання на підвладних Олександрю Невському землях. У 1262 році спалахнуло повстання у містах Суздальської землі – Володимирі-на-Клязьмі, Ростові, Суздалі, Ярославлі. Люди повбивали збирачів податей. Як свідчить автор «Лаврентіївського літопису» (ПСРЛ, 1846: 204): «Въ лѣто 6770. Избави Богъ отъ лютаго томленья бесурменьского люди Ростовскія земля; вложи ярость въ сердца крестьяномъ, не терпяще насилъя поганыхъ, изволиша вѣчь, и выгнаша изъ городовъ, изъ Ростова, изъ Володимеря, изъ Суждаля, изъ Ярославля; окупахуть бо ти оканьнии бесурмене дани, и отъ того велику пагубу людемъ творяхуть».

Згідно з описом цих подій у «Патріаршому або Никонівському літописі» (ПСРЛ, 1862: 143), князі Рюрикovichі очолили антитатарські виступи мешканців своїх підвладних територій: «Въ лѣто 6770... Князи же Русстии, согласившесе межи собою, и изгнаша Татаръ изъ градовъ своихъ; бѣ бо отъ нихъ насиліе, откупаху бо богатя у Татаръ дани и корыстовахуса сами, и мнози люди убозии въ ростѣхъ работаху. И тако князи Русстии изгнаша Татаръ, а иныхъ избиша».

Однак, Олександр Невський не брав участі в цих визвольних змаганнях князів, оскільки під час антитатарського повстання перебував у Золотій Орді. Як свідчить автор «Жития Александра Невского» (Охотникова, 1981: 426–439), взимку 1262–1263 років Олександр Невський вирушив до Золотої Орди нібито для того, щоб попросити хана не брати людей у рекрути. Під час перебування у татар князь захворів. Існує версія, що Олександра отруїли. Повертаючись у 1263 році додому, князь зробив коротку зупинку у Нижньому Новгороді, де йому стало погано. І, як пише літопис, вже хворим, він вирушив до брата Андрія у Городець. Там Олександр Ярославич приймає схизму, тобто вищу ступінь чернечого послуху, і 14 листопада 1263 року помирає.

Тіло «благовірного» князя поховали у монастирському храмі Різдва Пресвятої Богородиці. Згодом православні ченці міфологізують навіть смерть Олександра Невського та супроводять її опис чудотворною подією. Так автор «Патріаршого або Никонівського літопису» повідомляє, що під час скоєння похоронного чину нібито сталося чудо (ПСРЛ, 1862: 143): «Въ лѣто 6771. Того же лѣта князь велики Александръ Ярославичъ... иде вчетвертыи во Орду къ царю Беркаю, и зимава тамо; и разболѣся велми, и отпушень бысть на Русь, и дошедь Городца и пострижеса во святыи ангельскый иночьскый образъ и въ схиму, мѣсяца Ноября въ 14 день, тоя же ноци и преставися; и принесоша тѣло его въ Володимерь и положиша въ церкви пречистыи Богородици, того же мѣсяца Ноября въ 23 день. Егда же хоташе пресвященныи Кириль, митрополитъ Кіевскый и всея Русии, вложити грамоту прощальную въ руку его, и приступль икономъ Савастіанъ, хотя разгнути руку его, онъ же прострѣ ея самъ ако живъ; егда же пресвященныи Кириль митрополит грамоту въ руку его, онъ же паки согбе ю самъ о себе акоже живъ: и дивишася вси о семь.»

Згодом чудо, яке нібито трапилося під час поховання Олександра Невського, стало підставою для його церковної канонізації у 1547 році на

Московському соборі «як благовірного, святого заступника землі руської».

Висновки. Вивчення літописних свідчень про політичну діяльність Олександра Невського доводить, що православні ченці створили міфологему «про милосердя та людинолюбство» Олександра Невського, яку пізніше використав автор офіційної біографії «Повесть о житии Александра Невского». Літописці інформують читача, що князь Олександр Ярославич був вірним васалом Золотої Орди, який здійснював каральні акції проти власного народу на догоду татарській адміністрації. Посаджений на княжий трон золотоординськими ханами, він перейняв їхні методи деспотичного управління державою. Олександра Невського можна вважати «прикладом» для усіх авторитарних правителів сусідньої держави-агресора – від московських царів й російських імператорів до сучасного президента Російської Федерації Володимира Путіна.

Тому стає зрозумілим, чому у путінській Росії на державному рівні відбувається героїзація особистості Олександра Невського, який у свідомості громадян Російської Федерації уособлює велич і непереможність імперської російської православної цивілізації у її споконвічній боротьбі проти цінностей ворожої для них європейської західної цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білінський В. Б. Країна Моксель, або Московія: роман-дослідження. У 2-х кн. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. Книга 1. 376 с.
2. Володихин Д. М. Александр Невский: воин, государь, святой. Москва: Изд. Московской Патриархии, 2021. 232 с.
3. Гумилев Л. Н. От Руси до России: очерки этнической истории: монография. Москва: Айрис-Пресс, 2015. 320 с.
4. Джиованни дель Плано Карпини. История Монгалов. Гильом де Рубрук. Путешествие в Восточные страны / пер. с лат. А. И. Малеина. Москва: Гос. Изд. Геогр. Лит., 1957. 125 с.
5. Карамзин Н.М. История государства Российского: в 12 т. / под ред. А.Н. Сахарова. Москва: Наука, 1991. Т. IV. 481 с.
6. Николаюк Т. А. Міфологеми про військові звитяги «благовірного» князя Олександра Невського. *Social Sciences: Regularities and Development Trends: Collective monograph*. Riga Latvia: «Baltija Publishing», 2020. 332 p.
7. Николаюк Т. А. Олександр Невський: підступний шлях до великокняжої влади. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Сер. Історичні науки*. 2021. Том 32(71) № 4. С. 217–222.
8. Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. Москва-Ленинград: Изд. АН СССР, 1950. Т. 3. 576 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0006527>
9. Полное собрание русских летописей, изданное Археографической комиссией (ПСРЛ). Лаврентиевская и Троицкая летописи. Спб.: Типография Эдуарда Праца, 1846. Т. 1. 300 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0006527>
10. Полное собрание русских летописей изданное Археографической комиссией (ПСРЛ). Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. Спб.: Типография Эдуарда Праца, 1862. Т. 9. 280 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0006553>
11. Повесть о житии и о храбрости благоверного и великого князя Александра: памятники литературы древней Руси XIII века / пер. В.И. Охотниковой. Москва. 1981. URL: <http://hrono.ru/dokum/1200dok/1200nevski.php>
12. Соловьев С. М. История России с древнейших времен: в 15 кн. Книга II. 1054–1462. Т. 3–4. Глава III. 719 с. URL: <https://e-knigi.com/nauchnye-i-nauchno-populjarnye-knigi/istorija/185393-sergei-solovev-istoriya-rossii-s-drevneishih-vremen.html>
13. Татищев В.Н. История Российская. Часть 3. Электронная книга. URL: https://librebook.me/istoriia_rossiiskaia_chast_3/vol1/3
14. Тихомиров М.Н. Сражение на Неве. *Военно-исторический журнал*. 1940. № 7(12). С. 99.

15. Феннел Джон. Кризис средневековой Руси. 1200–1304 гг. Москва: Прогресс, 1989. 291 с. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=35808>

REFERENCES

1. Bilinskyi V. B. (2009) *Kraina Moksel, abo Moskoviia*. [Country Moksel, or Muscovy]. Roman-doslidzhennia. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy. Knyha 1. 376. [in Ukrainian].
2. Dzhiovanny del Plano Karpyny. *Ystoryia Monhalov. Hylom de Rubruk. Puteshestvye v Vostochnye strany*. (1957) [Giovanni del Plano Carpini. History of the Mongols. Gulom de Rubruck. Travel to the Eastern country]. Per. s lat. A. Y. Maleyna. Moskva: Hos. Yzd. Heohr. Lyt. 125. [in Russian].
3. Fennel Dzhon. (1989) *Kryzys srednevekovoi Rusy. 1200–1304 hh*. [The crisis of medieval Rus'. 1200–1304]. Moskva: Prohress. 291. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=35808> [in Russian].
4. Humylev L. N. (2015) *Ot Rusy do Rossyy: ocherky etnycheskoi ystoryy*. [From Rus' to Russia] Essays on ethnic history. Moskva: Airys-Press. 320. [in Russian].
5. Karamzyn N.M. (1991) *Ystoryia hosudarstva Rossyiskoho*. [History of Russian Government]. V 12 t. / pod red. A.N. Sakharova. Moskva: Nauka. T. IV. Hlava II. [in Russian].
6. Nikolaiuk T. A. (2021) *Oleksandr Nevskiy: pidstupnyi shliakh do velykokniazhoi vlady*. [Alexander Nevsky: the insidious path to the power of the Grand Duke] *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni Vernadskoho. Seria: Istorychni nauky*. – Academic notes of the Tavri National University named after V.I. Vernadskiy. Ser. Historical sciences, 32(71) № 4. 217–222. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/4.31> [in Ukrainian].
7. Nikolaiuk T. A. (2020) *Mifolohemy pro viiskovi zvytiaty "blahovirnoho" kniazia Oleksandra Nevskoho*. [Mythology about the military exploits of the "pious" Prince Alexander Nevsky]. *Social Sciences: Regularities and Development Trends: Collective monograph*. Riga Latvia: "Baltija Publishing". 113–133. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/91/2292/4940-1?inline=1> [in Ukrainian].
8. *Polnoe sobranie russkykh letopysei*. (PSRL) T.3. *Novhorodskaia pervaiia letopys starsheho y mladsheho yzvodov*. [A complete collection of Russian chronicles. Vol. 3. Novgorodskaya first annals of senior and junior records]. Moskva-Lenynhrad: Yzd. AN SSSR. 576. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0006527> [in Russian].
9. *Polnoe sobranie russkykh letopysei, yzdannoe Arkheohrafycheskoi komysseyi*. (PSRL) (1846) T. 1. *Lavrentyevskaia y Troytskaia letopysy*. [Complete collection of Russian chronicles, published by the Archaeological Commission. Vol. 1. Lavrentyevskaya and Troitskaya chronicles]. Spb.: Tipohrafiya Eduarda Pratsa. 300. [in Russian]. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0006527>
10. *Polnoe sobranie russkykh letopysei yzdannoe Arkheohrafycheskoi komysseyi*. (PSRL) (1862) T. 9: *Letopysnyi sbornyk, ymenuemyi Patryarsheiu yly Nykonovskoiu letopysiu*. [Complete collection of Russian chronicles published by the Archaeological Commission. Vol. 9: Chronicle collection, called the Patriarch's or Nikon's Chronicle]. Spb.: Tipografiya Eduarda Pratsa. 280. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0006553> [in Russian].
11. *Povest o zhytyy y o khrabrosty blahovernoho y velykoho kniazia Aleksandra* (1981). [Fasting about the life and courage of the pious and great prince Alexander]. *Pamiatnyky lyteraturi drevnei Rusy XIII veka*. Per. V.Y. Okhotnykovi. Moskva. URL: <http://hrono.ru/dokum/1200dok/1200nevski.php> [in Russian].
12. Solovev S. M. *Ystoryia Rossyy s drevneishykh vremen* [History of Russia since ancient time]. V 15 kn. Knyha II. 1054–1462. T. 3–4. Hlava III. URL: <https://e-knigi.com/nauchnye-i-nauchno-populjarnye-knigi/istorija/185393-sergei-solovev-istoriya-rossii-s-drevneishih-vremen.html> [in Russian].
13. Tatyshchev V.N. *Ystoryia Rossyiskaia*. [Russian history]. Elektronnaia knyha. URL: https://librebook.me/istoriia_rossiiskaia_chast_3/vol1/3 [in Russian].
14. Tykhomyrov M. N. (1940). *Srazhenye na Neve*. [Battle on the Neva]. *Voenno-ystorycheskyi zhurnal*. – Military history magazine, № 7(12). 99. [in Russian].
15. Volodykhyn D. M. (2021). *Aleksandr Nevskiy: voyn, hosudar, sviatoi*. [Alexander Nevsky: warrior, sovereign, saint]. Moskva: Yzdatelstvo Moskovskoi Patryarkhyi. 232. [in Russian].